

De relatie water – natuur krijgt voor menigeen vooral gestalte in grote natuurlijke systemen zoals de zee, meren, rivieren of moerassen.

Water, beschikbaar in bepaalde hoeveelheden en van een bepaalde kwaliteit is echter onontbeerlijk voor elk levend wezen, voor elke levensgemeenschap. Het vormt een voorwaarde voor al het leven op deze aarde.

DE RELATIE WATER NATUUR IN DRENTE

Eric van der Bilt

NOG IN DE VORIGE EEUW WAS ER EIGENLIJK sprake van een vrijwel ongestoorde situatie in Drente. Wolken dreven de provincie binnen, de regen viel als altijd. De neerslag was echter nog niet of slechts in zeer geringe mate met allerlei chemische stoffen verontreinigd.

Hoe het was

Schoon regenwater hield de uitgestrekte hoogvenen in stand.

Schoon water viel in de vennen, op de uitgestrekte heidevelden en verzamelde zich geleidelijk in de schone beken om vervolgens naar

Dotterbloem komt voor langs sloten met goede waterkwaliteit

de zee afgevoerd te worden. De neerslag stroomde deels oppervlakkig af. Een belangrijk deel sijpelde via de bodem naar de ondergrond om na een vaak lange tocht in de vorm van kwel weer in de laaggelegen beekdalen te verschijnen. Gedurende deze tocht kreeg dit water een speciale samenstelling doordat allerlei mineralen erin oplossen. Deze specifieke kwaliteit van kwelwater vormde de basisvoorwaarde voor ongekend bloemrijke onbemeste hooilanden in de beekdalen, de blauwgraslanden, zoals die toen nog op vele plaatsen te vinden waren. Het aantal zeldzame planten dat hierin werd aangetoond is on-

overtroffen. Doordat een relatief klein deel van de provincie door de mens in cultuur was gebracht waren er nog maar weinig sloten en mochten alle beken nog smal en kronkelig zijn. Mede door de aanwezigheid van keileem, een soort klei waar vrijwel geen water doorheen kan dringen, was de waterafvoer in Drente gebrekkig en vond zeer geleidelijk plaats. Een groot deel van de provincie was nat. Goed voor de natuur, die in die dagen bijzonder rijk was. Slecht voor de mensen die zich slechts een moeizaam bestaan konden verwerven.

Hoe het werd

Vanaf het eind van de vorige eeuw voltrokken zich ingrijpende veranderingen. Drente werd in kultuur gebracht. De heiden werden ontgonnen, de hoogvenen ontwaterd en verveend. De grote oppervlakte nieuwe kultuurlanden werd van slotenpatronen voorzien waardoor het aanwezige water en de nog steeds neervallende regen snel kon worden afgevoerd. Zo snel dat de beekdalen al korte tijd nadat de neerslag was gevallen de snel groter geworden hoeveelheden water niet meer konden verwerken. Ze kwamen onder water te staan hetgeen verlies van waardevolle en benodigde grasoogsten betekende. De beken werden verbreed, verdiept en rechtgetrokken. Van de liefvallige Drentse beekjes bleef vrijwel niets gespaard. De Drentse A en de Reest bleven over, zij het verknipt, onthoofd en op talloze wijze sterk beïnvloed. De landbouw breidde haar mogelijkheden gigantisch uit. Deels tot geluk van de Drentse boer die op een fysiek minder zware wijze een fatsoenlijke boterham kon verdienen. De welvaart steeg. De nadelen van deze ontwikkelingen voor de zo beroemde Drentse natuurwaarden bleken onvoorstelbaar groot. De hoogvenen verdwenen, de heidevelden op wat overhoekjes na eveneens. De moerassen, vennen, natte beekdalgraslanden werden ontwaterd.

De beken werden 'genormaliseerd', de blauwgraslanden verdwenen, de broekbossen waren al eerder weg. Wat na de uitverkoop overbleef waren restanten die door hun kleine oppervlakten en verspreide ligging moeilijk in stand te houden zijn. Maar dit was nog niet alles. Door de industrialisatie die in geheel Europa plaatsvond nam deze eeuw de uitstoot van stikstof- en zwavelverbindingen met eindeloze reeksen andere chemische verontreinigingen enorm toe.

In combinatie met uitlaatgassen van auto's en ammoniak afkomstig van de overmatige toepassing van drijfmest als bijproduct van de enorm gegroeide veehouderij, vormt dit een cocktail die zure regen wordt genoemd. Deze valt overal, vernietigt ook in de zogenaamd veiliggestelde reservaten natuurwaarden. Vergassing van de heide is één van de bekendste voorbeelden. In de bodem belandt, wordt deze neerslag aangevuld met talloze chemikaliën en kunstmest die in overmaat door de boer worden gebruikt om grotere oogsten te verkrijgen. Dit water lijkt nauwelijks meer op dat schone water uit de vorige eeuw.

In het diepe grondwater zijn al op veel plaatsen chemische stoffen in hoeveelheden aangevoerd die de drinkwaterwinning bedreigen. Wijzelf kunnen het soms al bijna niet meer drinken. Dit water leidt als kwelwater niet meer tot die natuurwaarden zoals die in het verleden de blauwgraslanden in de beekdalen te vinden waren. Overigens treft men als gevolg van de snelle oppervlakkige afvoer van regenwater nog slechts zelden kwelverschijnselen aan. De winning van drinkwater, bij voorkeur onder uitgestrekte natuurgebieden waar het grondwater nog enigszins zuiver is, beregening door boeren 's zomers en de veel te snelle waterafvoer veroorzaken in vrijwel alle natuurreservaten verdrogingsverschijnselen. Of het nu natte heidevelden of vochtige beekdalgraslanden zijn, ze verdrogen vrijwel allemaal. Inmiddels heeft de niet aflatende inzet van de waterschappen geleid tot versterking van een op zich al oud verschijnsel: verdroging van landbouwgronden. De Drentse zandbodem is natuurlijk altijd al enigszins droogtegevoelig geweest 's zomers. Door de snelle waterafvoer in het voorjaar via het uitgestrekte netwerk van greppels, sloten, leidingen, beken en kanalen kan de boer veertien dagen of een maand eerder het land op om het te bewerken. De op ontwatering gerichte aanpak is zo extreem doorgevoerd dat het maar een week niet hoeft te regenen of graslanden en akkers verdrogen.

Dit jaar is een goed voorbeeld. Een extreem natte winter en voorjaar. In mei regent het 2 à 3 weken nauwelijks en overal in Drente stuift de bouwvoor over de weken, verdroren de graslanden en klaagt iedereen over droogteschade. Om enige weken eerder het land te kunnen bewerken en het groeiseizoen te verlengen roept men droogteschade op waardoor het groeiseizoen korter wordt. De netto-opbrengsten blijven even laag, zij het dat er steeds meer waterschapslasten per ha betaald moeten worden. De natuur betaalt de tol.

Kort samengevat wordt in het voorgaande gesteld dat de waterhuishouding van Drente in kwantitatief en in kwalitatief opzicht dusdanig ontregeld is dat zowel landbouw, bosbouw, natuur en landschap als de drinkwatervoorziening er in meerdere of mindere mate door benadeeld worden.

Door zure regen, vervuiling van het oppervlaktewater en diepe grondwater door landbouw, industrie en huishoudens, door veranderingen in het patroon van water aan- en afvoer (drooglegging, drinkwaterwinning, sproeien, onderbemaling, wateraanvoer) valt een verwoestende invloed op alle natuur-

waarden in Drente te onderkennen, binnen en buiten de natuurreservaten.

Hoe het niet mag worden

Men zou verwachten dat de weinig rooskleurige vooruitzichten voor de natuur in Drente nauwelijks nog verder kunnen verslechteren. Niets is echter minder waar. Om droogteschade in Drentse landbouwgebieden 's zomers te voorkomen zijn er plannen ontworpen om in neerslagarme perioden op grote schaal vervuild IJsselmeerwater naar Drente te pompen. Indien deze plannen inderdaad doorgang vinden zal dat de genadeslag voor de weinig overgebleven natuurwaarden in het Drentse buitengebied betekenen. Er kleeft een enorm ekologisch bezwaar tegen de aanvoer van verontreinigd IJsselmeerwater wat moet worden gezien als systeemvreemd water. De waterkwaliteit wijkt voor wat betreft de chemische samenstelling sterk af van het water in Drente. De binnen het plantengeografische distrikt Drente voorkomende levensgemeenschappen zijn voor hun ontwikkeling en voortbestaan direct afhankelijk van de abiotische basisgegevenheid van de bestaande waterkwaliteit.

Een zeer groot deel van alle planten is direct afhankelijk van het beschikbare grondwater. Verandering van de kwaliteit ervan zal in ieder geval de meest specifieke, zeldzame, of veeleisende soorten doen verdwijnen. Wat overblijft zijn de soorten die overal in grote aantallen voorkomen. In al het door dit gebiedsvreemde water beïnvloede gebied zal dit proces van nivellering zich voordoen.

Het mag duidelijk zijn dat droogteschade vooral op de hogergelegen gronden van het Drentse plateau optreedt. Om wateraanvoer in neerslagarme perioden te realiseren is een grote inspanning vereist, waarbij bovendien 80 à 90 % van het water via verdamping en wegzijging de hogere gronden niet eens zal bereiken. Wat echter wel duidelijk wordt, is dat door wegzijging via de ondergrond vanaf de hoge delen van het plateau via sloten en leidingen naar de beekdalen, in principe een zéér groot deel van de oppervlakte van Drente onbedoeld zal worden beïnvloed.

Welke gevolgen dit voor de natuurwaarden zal hebben werd reeds aangegeven. In feite zijn dit soort gevolgen niet te overzien maar daar deze geen economische waarde vertegenwoordigen worden ze gemakshalve vergeten. Wel kan gekonstateerd worden, dat er, zowel in tijd als ruimte, een breed nivellerend effect op het hele scala aan natuurwaarden

Water violier geeft aan dat er schoon kwelwater is

in het Drentse plantengeografische distrikt zal optreden. Waar in het verleden door het Zuiveringsschap gestreefd werden de verontreinigingen via de grote kanalen zo snel mogelijk af te voeren vindt nu een omkering van het beleid plaats. Namelijk het in neerslagarme perioden via deze kanalen invoeren van vervuild IJsselmeerwater in de aanwezige leidingen en sloten.

Ook al omdat deze fundamentele ingreep naar verwachting geen netto rendement voor de landbouw zal opleveren lijkt met de toch al zo onzekere toekomst voor deze sektor realisering van grootschalige wateraanvoer onverstandig.

Drente is de Noordoostpolder niet. Moderne technologie maakt het mogelijk deze provincie er deels op te laten lijken. Het beheersen van de produktie-omstandigheden op de kultuurgronden in het buitengebied lijkt bijna identiek te moeten worden gemaakt aan laboratorium-omstandigheden. Om dit te bereiken moeten zoveel technologische hoogstandjes, zoveel investeringen worden gerealiseerd dat de kosten de baten ruimschoots zullen overschrijden. En dan nog zal men

moeten accepteren dat natuurlijke omstandigheden nooit helemaal te voorspellen en te controleren zijn. Een verstandig en logisch denkend mens kan hiermee leren leven.

De waterschappen en de landbouwstandsorganisatie zouden dat ook moeten leren. In plaats van het koste wat kost onderwerpen van de natuurlijke gegevenheden van Drente aan een eenzijdige, produktiegerichte landbouwtechnologie, zou men de blik op de toekomst moeten richten.

De rentabiliteit van de landbouw zal steeds sterker onder druk komen. Het wegwerken en voorkomen van de milieubelasting wordt steeds kostbaarder. De markten zijn verzadigd, het prijspeil neigt tot dalen.

Tevens vindt een herwaardering van de noodzaak tot instandhouding van natuurwaarden plaats. Ook in het belang van een goede landbouw op de lange termijn.

In deze context zou het van moed getuigen om af te zien van onbezonnen, op het dienen van sektorale belangen gestoelde fundamentele ingrepen in de waterhuishouding, die de abiotische basis aan de totale Drentse levensgemeenschap ontnemen.

Het alternatief

Er bestaan wel degelijk wegen om tot een voor alle partijen aanvaardbaar alternatief te komen. Zo'n alternatief kan niet anders dan opgebouwd zijn uit een aantal verschillende maatregelen die een samenhangend geheel vormen. De volgende punten verdienen aandacht.

Normering

De waterbeheersing in Drente is tot nu toe vrijwel niet anders gebleken dat een eenzijdig streven de neerslag zo snel mogelijk af te voeren. In het verleden was dat in een met keileem gezegende natte provincie wel begrijpelijk. Tegenwoordig is de dimensionering van veel leidingen en sloten van dien aard dat deze veelal droogteschade oproepen. Een veel minder snelle en efficiënte waterafvoer zou weliswaar het groeiseizoen enigszins verkorten (latere eerste bewerking, vroegere laatste bewerking) maar de droogteschade verkleinen, de waterschapslasten verlagen en de investeringen voor wateraanvoer uitsparen. Daarnaast zou het ondermeer voor de weidevogels gunstige effecten sorteren.

Ruimtelijke ordening

Soms wordt, om de laatste hektare in landbouwkundig opzicht optimaal te kunnen benutten, op 100 aangrenzende hektares droogteschade veroorzaakt. Zie bovenstaande. Misschien zou het verstandiger zijn te natte en ook te droge gronden juist niet koste wat kost in aanmerking te laten komen voor optimaal landbouwkundig gebruik. De hoogstegelegen gronden behoeven niet ten kosten van grote offers van water te worden voorzien. De natste gebieden zouden kunnen dienen als een netwerk van kleinere reservoirs van waaruit in droge perioden via wegzijging toch continu water vrij blijft komen. Het buitengebied zou als totaal systeem beter tegen extreme situaties gebufferd worden.

De relatie-nota, de wens tot buffering van bestaande reservaten en de noodzaak om mogelijk een deel van de marginale (dus te droge of te natte) gronden uit de produktie te nemen, sluiten hierbij aan.

Konservering

In samenhang met het bovenstaande zou een op konservering gericht beleid kunnen worden gevoerd. Zowel de bestaande natuurgebieden, te kreëren nieuwe natuurgebieden (natte componenten), bestaande waterbekkens en nieuw aan te leggen structuren, kun-